

Малицька А. Д.

*аспірант кафедри української літератури та компаративістики,
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова*

ЛІРИЧНИЙ ДИСКУРС: ПРОБЛЕМА ТЕРМІНОЛОГІЇ

У сучасній міжкультурній комунікації широко застосовується поняття «дискурс». Частотним воно стало й у сучасних філологічних дослідженнях, однак не у всіх науковців літературознавчі дискурси мають чітку дефініцію. Внаслідок цього спостерігається розмитість меж терміна; Ю. І. Черняк наголошує на нагальності вирішення проблеми «термінологічної конкретизації» [6, с. 95] дискурсу. Зокрема, актуальним для нашого дослідження є спроба окреслення дефініції більш вузького поняття «ліричного дискурсу».

Проаналізувавши літературознавчі праці українських вчених, ми дійшли висновку про помітну варіативність цього поняття. У наукових розвідках активно послуговуються такими визначеннями, як «художній дискурс лірики» (М. П. Ткачук), «дискурс лірики» (І. Лучук), «дискурс ліричних жанрів» (А. О. Ткаченко) [5]. На нашу думку, ці поняття не можна повністю отожднювати з ліричним дискурсом та взаємозамінювати їх. О. Шаф, О. В. Пуніна подають більш конкретні «вітчизняний ліричний дискурс», «ліричний дискурс ХХ століття», тобто окреслюють термін часопросторовими межами. У монографії Г. Д. Левченко «Міф проти історії: Семіосфера лірики Лесі Українки» висвітлюється «ліричний дискурс Лесі Українки», отже, термін знову зазнає обмежень творчістю конкретної літературної постаті. Окремо мусимо наголосити на тенденції взаємозамінювати поняття «ліричний дискурс» та «поетичний дискурс», яка, на наш погляд, є недоцільною, якщо звернемось до визначення ліричного: «...ліризм притаманний і прозі (твори В. Стефаника, М. Коцюбинського, І. Липи, Ю. Яновського, О. Довженка та ін.), драмі («Лісова пісня» Лесі Українки), зумовлюючи появу синкретичних жанрів, скажімо, вірша у прозі тощо» [3, с. 393]. Поезія є одним із формальних виявів лірики в літературі, але жодним чином не обмежує її. Подібну концепцію висловлює В. П. Іванишин у «Нарисах з теорії літератури»: ліричне начало присутнє у «суміжних змістоформах генерики» [1, с. 231]. Відтак отожднення ліричного й поетичного дискурсів, на нашу думку, не є доречним.

З перерахованих вище понять нам найбільше імпонує саме «ліричний дискурс» із подальшою його конкретизацією для окремих досліджень.

Однак для формулювання дефініції цього поняття мусимо насамперед зацентрувати увагу на власне поняттях «лірики» та «ліричного», а також на особливостях дискурсу в літературознавстві.

Базовим для лірики є надання панівного значення «виражальним засобам, які формують особливу інтимну атмосферу з витонченим емоційним станом, тобто ліризму» [3, с. 393]. В. П. Іванишин серед головних рис лірики виокремлює такі: «визначальна роль образу-переживання, важливе значення емоційного, суб'єктного начала, концентрованість і згущеність поетичного вислову» [1, с. 229]. Це визначення корелює з «явищем значно більшої смислової місткості поезії, порівняно із звичайним мовленням і мовою прози...» [4, с. 8], окреслення якого подають В. Смілянська та Н. Чамата. А. О. Ткаченко, наголошуючи на домінантних особливостях лірики як літературного роду, звертається до концепції Б. Кроче про наявність у поезії «ліричної» інтуїції, вільної від «будь-яких логічних або моральних завдань» [5, с. 59]. Науковець також зазначає, що саме «в ліриці автор дістає найбільшу свободу самовираження» [5, с. 60]. Отже, можна зробити висновок про те, що дистинктивними особливостями лірики є формально-змістові чинники: суб'єктивізм, емоційність, інтуїтивність, образно-символічна згущеність тексту. Ці визначальні риси, на нашу думку, є проявом ліричного начала.

Ліризм визначається як «пафосно-стильова ознака (емоційність, сердечність, схвильованість) естетичного сприйняття дійсності, найбільш притаманна ліричним творам, менше – епічним та драматичним, спостерігається в есе, мемуарах, щоденниках, картинах тощо». В найширшому значенні ліризм можна окреслити як «піднесено емоційне переживання будь-якої події чи явища» [3, с. 393]. А. О. Ткаченко розмежовує поняття «лірики» та «ліричного», також підкреслюючи пафосну, емоційну природу другого: «Розрізняють епос, лірику і драму як літературні роди від епічності, ліричності (ліризму) і драматичності (драматизму) як видів емоційної тональності, що незрідка співіснують навіть у межах одного твору чи фрагмента» [5, с. 64]. Літературознавець уточнює: «Під ліричністю (ліризмом) розуміємо суб'єктивовану емоційну тональність мови автора, оповідача, персонажів твору будь-якого роду» [5, с. 65]. Відтак можемо зробити висновок про відмінність лірики як літературного роду від ліричного (ліризму) як особливої пафосно-стильової ознаки творів незалежно від їхньої категорії. Згідно з цим недоречним видається ототожнення понять «дискурс лірики» та «ліричний дискурс».

Не менш важливим є розуміння особливостей функціонування дискурсу як терміна у літературознавчих працях. Ю. І. Черняк акцентує

увагу на конститутивних ознаках дискурсу, обстоюючи ідеї М. Фуко. Згідно з цим, можемо припустити, що ліричний дискурс може становити частину літературно-художнього. Науковець зазначає: «Дискурс постає як форма оприявлення взаємодії літературного феномена (від художнього концепту, мотиву, твору, авторського доробку до літератури певного періоду, певної культурної спільноти чи світової літератури в цілому) з найрізноманітнішими нелітературними практиками» [6, с. 97]. Отже, ліричний дискурс можна вважати інтердискурсивним.

Отже, враховуючи все вищесказане, під поняттям «ліричний дискурс» розуміємо групу висловлень, об'єднаних особливим пафосом ліризму; як семіотичний процес різних дискурсивних практик зі специфічними способами організації усного та писемного мовлення, позначеними суб'єктивізмом, емоційністю образно-символічною згущеністю та місткістю висловлення. Ліричний дискурс є ширшим поняттям стосовно дискурсу лірики, оскільки з точки зору генерики не обмежується одним літературним родом. Водночас він є вужчим за літературно-художній дискурс. Ліричний дискурс можна визначити як інтердискурсивний через наявність тісних обопільних зв'язків з іншими типами літературних та позалітературних дискурсів. Він також передбачає не лише творчість письменника, але й реакції потенційних читачів, при цьому враховуючи їхнє розуміння концепції ліричного.

Список використаних джерел:

1. Іванишин В. П. Нариси з теорії літератури. Київ : Академія, 2010. 253 с.
2. Літературознавча енциклопедія: у 2 т. / уклад. Ю. І. Ковалів. Київ : Академія, 2007. Т. 1. 609 с.
3. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. Київ : Академія, 2007. 752 с.
4. Смілянська В. Л., Чамата Н. П. Структура і смисл: спроба наукової інтерпретації поетичних текстів Тараса Шевченка : *монографія*. Київ : Вища школа, 2000. 205 с.
5. Ткаченко А. О. Мистецтво слова (Вступ до літературознавства). 2 вид., випр. і доп. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2003. 448 с.
6. Черняк Ю. І. Інтердисциплінарні виміри проблеми типології дискурсів та літературознавча аналітика. *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки*. Запоріжжя, 2010. № 1. С. 94–100.